

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

**ІСТОРИЧНА БІОГРАФІКА В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ, ЗАВДАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ ДОСЛІДЖЕНЬ, ВИДАВНИЧОЇ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ РОБОТИ**

Колективна монографія

Київ – 2019

Редакційна колегія

В. І. Попик, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук, проф. (головний редактор), Л. І. Буряк, д-р іст. наук, проф. (заступник головного редактора), Н. І. Любовець, канд. іст. наук, О. М. Яценко, канд. іст. наук, Т. В. Котлярова (відповідальний секретар)

Авторський колектив

В. І. Попик, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук, проф., Л. І. Буряк, д-р іст. наук, проф., С. М. Міщук, д-р іст. наук, проф., О. В. Бугаєва, канд. іст. наук, О. Л. Вернік, канд. псих. наук, Н. І. Любовець, канд. іст. наук, С. М. Ляшко, канд. іст. наук, Н. П. Марченко, канд. іст. наук, І. І. Стамбол, канд. іст. наук, О. М. Яценко, канд. іст. наук, Ю. В. Вернік, Т. В. Котлярова

Рецензенти

Ковальчук Галина Іванівна, доктор історичних наук, професор
Новальська Тетяна Василівна, доктор історичних наук, професор

Друкується за рішенням Ученої ради Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського від 19.12.2018 р., протокол № 2

УДК 930.2:929](477)

Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : колективна монографія / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського; редкол. : В. І. Попик (голов. ред.) та ін. – Київ : НБУВ, 2019. – 364 с.

ISBN 978-966-02-8833-1 (друковане видання)

ISBN 978-966-02-8834-8 (електронне видання)

Колективна монографія Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського містить аналіз сучасного стану, проблемно-тематичного діапазону, здобутків і нерозв'язаних проблем розвитку історико-біографічних досліджень, видавничої та інформаційної діяльності у сфері вітчизняної біографіки, а також завдань і перспектив їх подальшого вдосконалення. Сформульовані в монографії методичні рекомендації адресовані міністерствам і відомствам, науковим установам та закладам освіти, бібліотекам, музеям, видавництвам, редакціям журналів, ЗМІ, інформаційним центрам, громадським осередкам, які працюють у сфері історико-біографічних досліджень, інтеграції й поширення культурологічної інформації та історико-біографічних знань.

ISBN 978-966-02-8833-1
(друковане видання)

ISBN 978-966-02-8834-8
(електронне видання)

© Національна академія наук
України, 2019

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2019

З М І С Т

Передмова

(В. І. Попик)7

Розділ 1. Досягнення, проблеми і завдання сучасного етапу розвитку історико-біографічної дослідницької, видавничої та інформаційної справи

В. І. Попик17

Розділ 2. Основні проблемно-тематичні напрями і провідні центри історико-біографічних досліджень та видавничої роботи39

2.1. Біографіка державних та суспільно-політичних діячів

В. І. Попик47

2.2. Репрезентація персоналій діячів науки минулого, сучасних учених і працівників освіти

В. І. Попик59

2.2.1. Академічна біографіка59

2.2.2. Історико-біографічні видання вищих навчальних закладів78

2.2.3. Біографічна інформація на веб-сайтах наукових установ та закладів вищої освіти81

2.3. Діячі літератури, культури і мистецтва в сучасній науковій біографіці <i>В. І. Попик, О. В. Бугаєва</i>	84
2.4. Галузева біографіка: управління, військова справа, техніка, господарство, бізнес <i>В. І. Попик</i>	91
2.5. Біографіка у вивченні місцевої історії та краєзнавчих дослідженнях <i>В. І. Попик, С. М. Ляшко, С. М. Міщук</i>	93
Розділ 3. Збагачення творчого арсеналу біографічного письма. Біографічна література non fiction <i>В. І. Попик, Л. І. Буряк, С. М. Ляшко, Н. П. Марченко</i>	99
Розділ 4. Археографічні видання. Мемуари, щоденники та епістолярій <i>В. І. Попик, Н. І. Любовець, С. М. Ляшко</i>	109
Розділ 5. Випуск презентаційних та науково-популярних біографічних видань <i>В. І. Попик, С. М. Ляшко</i>	129
Розділ 6. Довідкова біографіка: енциклопедії, словники, тематичні довідники, історико-меморіальні альманахи <i>В. І. Попик, С. М. Ляшко, О. М. Яценко</i>	137
Розділ 7. Розвиток вітчизняної історико-меморіальної біобібліографії <i>Н. І. Любовець, О. М. Яценко</i>	149

Розділ 8. Зростання ролі бібліотек як центрів інтеграції й поширення історико-біографічних знань	159
8.1. Науково-дослідна та видавнича діяльність бібліотек у галузі біографіки <i>В. І. Попик</i>	162
8.2. Крайова біографіка в роботі бібліотек <i>В. І. Попик, С. М. Ляшко, С. М. Міщук</i>	167
8.3. Застосування новітніх технологій, форм і методів комунікацій як чинник утвердження провідної ролі бібліотек у справі інтеграції та поширення історико-біографічних знань <i>В. І. Попик</i>	172
Розділ 9. Розбудова електронних ресурсів історико-біографічної інформації <i>В. І. Попик, Л. І. Буряк, О. М. Яценко, О. Л. Вернік</i>	175
Розділ 10. Науково-інформаційний проект Інституту біографічних досліджень «Український національний біографічний архів» <i>В. І. Попик, О. М. Яценко, О. Л. Вернік, Ю. В. Вернік</i>	197
Розділ 11. Історична біографіка в житті сучасного українського суспільства	213
11.1. Використання знакових імен вітчизняної історії і культури у справі політичної консолідації українського суспільства <i>В. І. Попик</i>	213

11.2. Історична біографіка в освіті й вихованні, літературі для дітей та юнацтва <i>В. І. Попик, Н. П. Марченко</i>217
11.3. Політика національної пам'яті і протидія розпалюванню «війни імен» <i>В. І. Попик</i>225
Розділ 12. Громадська та інформаційна підтримка історико-біографічних досліджень. Організація конкурсів та рейтингів історико-біографічної літератури <i>Н. П. Марченко, І. І. Стамбол, О. Л. Вернік, Ю. В. Вернік</i>233
Висновки та рекомендації <i>В. І. Попик, Н. П. Марченко, Т. В. Котлярова</i>245
Додаток. Концепція розбудови електронного «Українського національного біографічного архіву» (п р о е к т) <i>В. І. Попик, О. М. Яценко, О. Л. Вернік</i>259
Список використаних джерел та літератури289

Передмова

Задум цієї колективної монографії виник в Інституті біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у зв'язку з назрілою потребою ознайомити широке коло дослідників-біографістів – фахівців і аматорів, науковців академічних інститутів та університетів, бібліотекарів, працівників установ освіти і культури, видавництв, редакцій наукових журналів і збірників, фахівців інформаційних центрів, друкованих та електронних ЗМІ, а також усіх, хто тією чи іншою мірою причетний до визначення напрямів, планування й організаційного та фінансово-економічного забезпечення розвитку історико-біографічної дослідницької, видавничої та інформаційної справи, використання надбань вітчизняної історичної біографіки у навчанні й вихованні, культурологічних та суспільно-політичних акціях, спрямованих на піднесення інтелектуального й духовного життя українського суспільства, його громадянську консолідацію, з реальним станом, найважливішими напрацюваннями, проблемно-тематичним діапазоном, безперечними здобутками й нерозв'язаними проблемами, а також завданнями та перспективами подальшого поступу вітчизняної історико-меморіальної біографіки.

Праця, підготовлена Інститутом біографічних досліджень НБУВ, це спроба теоретично осмислити проблеми розвитку історичної біографіки в Україні за

роки незалежності, а з другого боку – ґрунтовна наукова проблемно-тематична доповідь прикладного, методичного плану, призначена для врахування й практичного використання в роботі для широкого кола науковців, працівників видавничої та інформаційної справи, бібліотечних фахівців, менеджерів. У її основу покладено результати, здобуті в процесі виконання впродовж 2016–2018 рр. у межах відомчої наукової тематики НАН України дослідницького проекту – планової теми НДР **«Біографіка, біобібліографія та біографістика в сучасному науково-комунікаційному просторі України»** (науковий керівник – доктор іст. наук, проф., чл.-кор. НАН України В. І. Попик), а також напрацювання попередніх років. Загалом, спостереження, оцінки й методичні рекомендації, викладені в монографії, є підсумком тривалого вивчення й прискіпливого аналізу визначальних процесів і тенденцій розвитку історико-біографічних досліджень та поширення біографічних знань в Україні за роки незалежності.

Колективна праця спрямована на безпосереднє впровадження в практику діяльності академічних інститутів, інших наукових центрів, закладів освіти, установ культури, видавничих та інформаційних структур результатів, здобутих у процесі дослідницької роботи: теоретичних узагальнень, науково-аналітичних висновків, методичних рекомендацій, вироблених інститутом. Це визначило характер і стиль подання матеріалів, зосередження на найбільш актуальних, практично значимих завданнях. Обсяг видання свідомо обмежений, оскільки воно призначене для фахівців, а тому зосеред-

жує увагу на основних проблемах та шляхах їх розв'язання.

Наукова й суспільно-політична актуальність звернення Інституту біографічних досліджень НБУВ до співтовариства вчених і фахівців із теоретичними міркуваннями, аналітичними матеріалами та конкретними методичними рекомендаціями щодо подальшого розвитку вітчизняної біографіки, поширення й пропаганди історико-біографічних знань обумовлена помітним зростанням місця й ролі історико-меморіальної біографіки, біографічного знання в житті українського суспільства. Історико-біографічна проблематика стала нині одним із першорядних складників соціально значущої інформації, а її поширення та використання – важливою частиною соціокомунікативних процесів, дієвою гуманітарною технологією підтримки інтелектуального й духовного поступу України, розбудови суверенного національного інформаційного простору та його убезпеченості від деструктивних зовнішніх інформаційних впливів та операцій проти нашої держави.

Щороку в Україні зростає випуск біографічної літератури, стрімко збільшуються обсяги ресурсів історико-біографічної інформації в мережі Інтернет, у мас-медіа. Інститутом біографічних досліджень вже чимало зроблено для систематизації даних про стару й новітню біографіку, друковані видання та електронні ресурси (випуск серії бібліографічних довідників «Джерела української біографістики», формування комп'ютерних баз бібліографічної та вебліографічної інформації).

Водночас ця колективна праця є першою спробою окинути єдиним поглядом всю картину розвитку історико-біографічних досліджень та біографічної інформаційної справи в Україні за роки незалежності. Предметом дослідження стали:

- теоретичне осягнення та практичне науково-методичне й організаційне забезпечення розвитку історико-біографічних досліджень та інформаційної справи, оцінка здобутків, окреслення нерозв'язаних проблем;

- провідні спрямування дослідницької та видавничо-інформаційної роботи, розподіл сфер творчих інтересів центральних і регіональних наукових установ та осередків, видавництв;

- різноманіття проблемно-тематичних напрямів, жанрів, форм і методів біографічного письма, шляхи освоєння досвіду сучасної світової біографіки та збагачення творчого арсеналу вітчизняних дослідників-біографістів;

- місце, роль і завдання бібліотек, удосконалення діяльності видавництв, періодичних видань, ЗМІ, електронних інформаційних центрів у інтеграції та поширенні історико-біографічного знання;

- шляхи підвищення ефективності застосування історико-біографічної інформації у навчанні та вихованні, зокрема в літературі для дітей та юнацтва;

- використання «знакових імен» українського національного пантеону, історико-біографічної тематики в цілому, у розв'язанні завдань консолідації українського суспільства, протистояння так званій «війні імен», яка є небезпечним складником «гібридної війни» проти України.

У такому цілісному комплексі проблематика стану, завдань і перспектив розвитку історико-біографічних досліджень, видавничої та інформаційної роботи у сфері вітчизняної біографіки до цього часу не розроблялася. Тому ознайомлення із запропонованою працею вчених, фахівців бібліотечної, видавничої та інформаційної сфер, на думку авторського колективу, буде корисним тим, що дасть змогу глибше зрозуміти загальний стан, проблеми і актуальні завдання подальшого розвитку вітчизняної біографіки, краще орієнтуватися в тематичному і жанровому діапазоні здійснених дослідницьких та видавничо-інформаційних проектів, виразніше побачити тенденції і напрями, на яких варто зосередити увагу в наступні роки.

Готуючи цю працю, Інститут біографічних досліджень НБУВ зважав на те, що для досягнення сучасної ситуації у сфері історико-біографічних досліджень, видавничої та інформаційної роботи треба ґрунтуватися на розширеному розумінні біографіки, яке комплексно має охоплювати історико-біографічну літературу різних форматів – наукову, інтелектуальну літературу non fiction, літературні біографічні студії всіх жанрів, історико-біографічну публіцистику, персональну бібліографію, біобібліографічні, довідкові та археографічні видання історико-біографічного спрямування (публікації документів, мемуарій, епістолярій), пов'язані з ними джерелознавчі студії, певною мірою – й праці із суміжних з біографікою галузей – генеалогії, іконографії, некрополістики, а також досить різноманітні форми представлення історико-біографічної тематики в електронних інформаційних ресурсах. Звичайно, до-

сягти повноти представлення загальної картини сучасної історичної біографіки майже не можливо, зважаючи на величезні обсяги наявного матеріалу, які стрімко збільшуються, однак у межах уже здійснених напрацювань автори цієї книги намагалися зосередитися на найістотнішому.

У праці, що пропонується на розгляд авторитетного фахового співтовариства, зібрано чималий фактичний матеріал про найважливіші, на думку авторського колективу, напрями історико-біографічних досліджень і публікацій, численні видання, які побачили світ за роки незалежності України. Безумовно, наведений у книзі перелік є далеко не повним. Спеціалісти Інституту біографічних досліджень НБУВ, починаючи роботу, добре розуміли, що представлення у відносно стислому вигляді інформації про здобутки різних напрямів вітчизняної біографіки, а також аналітичних і методичних матеріалів про сучасний стан та проблеми історико-біографічних досліджень, видавничої й інформаційної роботи, пропозицій і рекомендацій стосовно завдань, шляхів та методів її подальшого розвитку є доволі непростим завданням.

Кількість опублікованих упродовж останніх десятиліть книжкових історико-біографічних видань різноманітних жанрів і форматів сягає багатьох тисяч. Лише до завершеного Інститутом біографічних досліджень НБУВ наприкінці 2018 р. четвертого випуску серії бібліографічних покажчиків «Джерела української біографістики», котрий охопив книжкові новинки 2004–2010 рр., увійшло 1317 найменувань енциклопедичних видань, тематичних і крайових, місцевих біографічних

словників та довідників, покажчиків, монографічних історико-біографічних досліджень, публікацій документів, мемуарію й епістолярію, різномантних історико-біографічних альманахів, збірників статей та нарисів, матеріалів наукових конференцій, краєзнавчих праць. Вони, у свою чергу, ґрунтуються на багатьох тисячах опублікованих статей та нарисів у журналах і збірниках, центральній, обласній та місцевій пресі, а також на великій кількості захищених дисертаційних робіт. Зважаючи на дуже значний кількісний обсяг публікацій, авторський колектив змушений був зосередитися лише на книжкових виданнях.

Крім того, низка важливих напрямів, таких як літературно-художня біографіка, науково-популярна біографічна література, публікації з історико-біографічної тематики в масових друкованих ЗМІ, біографічні сюжети на радіо і телебаченні, у блогах і соціальних мережах поки що чекають на ґрунтовне вивчення. Розробку цієї проблематики в Інституті біографічних досліджень НБУВ уже розпочато, оприлюднення результатів таких досліджень передбачено в найближчі роки.

На думку вчених Інституту біографічних досліджень НБУВ, ознайомлення фахового співтовариства з узагальненою картиною, яка до цього часу в жодній науковій праці ніколи не подавалася, має стати основою для подальшого глибшого колективного осмислення актуальних завдань розвитку вітчизняної біографіки у широкому колі вітчизняних дослідників-біографістів та спеціалістів бібліотечно-інформаційної і видавничої справи.

Насамперед потрібно зосередити спільні зусилля, щоб розв'язати невирішені теоретичні, методичні та організаційні і координаційні проблеми, подолати низку застарілих стереотипів біографічного письма, що стримують поступ вітчизняної біографіки, впровадити нові ефективні підходи до визначення першочергових і перспективних завдань історико-біографічної творчості та інформації, реалізувати великі корпоративні проекти, шукати нові жанрові форми і переконливі творчі засоби та прийоми спілкування з читацькою/користувацькою аудиторією.

Учені Інституту біографічних досліджень НБУВ очікують, що публікація цієї праці та її обговорення стануть важливим інформаційним приводом для налагодження дієвих творчих контактів і співпраці з дослідницькими колективами та окремими вченими, фахівцями й аматорами історико-біографічної справи.

Сформульовані в праці науково-методичні рекомендації є результатом власних напрацювань Інституту біографічних досліджень НБУВ. Авторський колектив цілком усвідомлює, що не може відобразити увесь багатогранний досвід і розмаїття думок широкого дослідницького та видавничо-інформаційного співтовариства. Це, радше, матеріал для подальших роздумів і дискусій. Його осмислення, узагальнення і, у багатьох випадках, творче переформатування, збагачення та конкретизація на основі врахування різних підходів і поглядів, впровадження найціннішого в практику потребує зацікавлених колективних фахових обговорень. Інститут біографічних досліджень НБУВ готовий стати їх модератором і пропонує проведення творчих

зустрічей на своїй базі та створення віртуальної платформи для широкої відкритої дискусії.

Окремого спеціального фахового обговорення потребують методичні, правові, організаційні та технічні проблеми, пов'язані із запропонованим Інститутом біографічних досліджень НБУВ залученням спеціалістів із усіх регіонів України та зарубіжжя до продовження розбудови започаткованого ним масштабного електронного науково-інформаційного проекту «Українського національного біографічного архіву» на корпоративних засадах, на основі розгортання роботи всеукраїнської віртуальної біографічної дослідницької лабораторії. Критичні відгуки, конструктивні зауваження та пропозиції установ і організацій, окремих фахівців із різних міст України та зарубіжжя щодо конкретних засад і форм організації їх участі в реалізації такого масштабного проекту становитимуть значний інтерес для упорядників УНБА і обов'язково будуть враховані в процесі підготовки пакету методичних та регламентних документів щодо розгортання роботи віртуальної лабораторії.

Одержані Інститутом біографічних досліджень НБУВ у результаті виконання завершеної у 2018 р. теми НДР «Біографіка, біобібліографія та біографістика в сучасному науково-комунікаційному просторі України» теоретичні та методичні результати щодо стану, актуальних завдань, проблем і перспектив розвитку історико-біографічних досліджень, видавничої та інформаційної діяльності у сфері вітчизняної біографіки можуть бути враховані, використані та впроваджені у діяльність установ науки й культури,

зокрема, науково-дослідних інститутів і центрів, бібліотек, музеїв та архівів, закладів освіти, видавництв, редакцій журналів, інформаційних центрів, засобів масової інформації, громадських організацій та інших дослідницьких і культурологічних осередків. Наукова думка, теоретичні і методичні напрацювання фахівців мають дієво орієнтувати практиків історико-біографічної дослідницької, видавничої та інформаційної справи, особливо зважаючи на те, що її успіхи і прорахунки безпосередньо впливають на процеси утвердження світоглядних, громадянських і патріотичних переконань наших співвітчизників.

Пропонуючи на розгляд широкого фахового співтовариства колективну працю, Інститут біографічних досліджень НБУВ прагне започаткувати безперервний зацікавлений творчий діалог, організувати плідні наукові дискусії та обговорення, розгорнути тісну творчу й ділову співпрацю з колегами із наукових установ і закладів освіти, бібліотек, архівів і музеїв, видавництв, ЗМІ, інформаційних центрів усіх областей України і зарубіжжя.

Відгуки, зауваження та пропозиції, матеріали щодо організації фахових обговорень та розвитку різноманітних форм співробітництва просимо надсилати на адресу:

01601, Київ–31, вул. Володимирська, 62,

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського,

Інститут біографічних досліджень,

тел.: +380 44 288 13 84,

e-mail: ibd@nbuv.gov.ua

Наукове видання

Історична біографіка в Україні:
проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень,
видавничої та інформаційної роботи

Попик Володимир Іванович
відповідальний редактор

бібліографічна редакція – О. М. Яценко
літературна редакція – Г. А. Александрова
оригінал-макет – Д. Л. Сичов
дизайн обкладинки – В. В. Волинська

Підписано до друку 29.08.2019 р.
Формат 60x84/16. Друк. офс. Ум. друк. арк. 21,2.
Обл.-вид. арк. 14,1.
Наклад 200 прим. Замовлення № 14.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039 Київ 39, просп. Голосіївський, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.